

Redaktør og produsent: Gunn Sølv Gausemel, NRK
Idé, prosjektleiing og repertoarutval: Folkemusiksenteret i Buskerud v/Jan H. Lislien
Tekst: Magne Myhren og Per Åsmund Omholt
Lydrestaurering og mastering: Terje Hellem, NRK
Opptek: NRKs folkemusikkarkiv
Filmoptak: Norsk Filminstitutt
Grafisk formgjeving: Eva Karlsson
Engelsk omsetjing: Svein Svarerud
Økonomisk stønad: Norsk Folkemusikkfond, Buskerud Folkemusikklag, Buskerud fylkeskommune, Norsk kulturråd, Krødsherad kommune og Rådet for folkemusikk og folkedans
Takk til: Gunnar Ørpen og Sigdal Museum for utlån av foto, Norsk Filminstitutt for utlån av filmoptak

Kappleksdomarar i arbeid. Frå venstre Henrik Gjellesvik, Arne Bjørndal og Truls Ørpen. Foto: ukjent. Utlån av Sigdal museum.

TRULS ØRPEN / SPELEMANN OG SLÄTTESAMLER

Truls Ørpen var fødd i Krødsherad 27. mars 1880 og døydde på Modum 28. mars 1958. Han dreiv garden Ørpen i 46 år. Han sat i kommunestyret ei tid og var aktiv i bondesamvirket. Soleis var han med og fekk i gang meieri i bygda. Han hadde gjenge fylkeskule, mellomskule og lærarskule og var lærar i heimbygda i 40 år. Kona Karoline erverde meir jord, og ei tid åtte dei to gardar på Modum au, og han flytte dit i 1940. Medan dei fleste spelemenn har vanta økonomisk evne, stelte folket på Ørpen vel med jordeigene.

Av den grunn var det nok spelemenn som såg på Ørpen med eit visst tvisyn. Var han ikkje noko av ein gavue jamfør med spelemenn som levde frå hand til mun? Ørpen kom seg heilskina gjennom dei harde mellomkrigsåra då so mange bønder austafjells kom i økonomisk knipe. Soleis gjekk det med eit par av Ørpens spelemannsvener, – båe stor spelemenn. Torkjell Haugerud (1876–1954), som åtte store skog-eigner i Seljord, vann seg gjennom krisa med hardt strev, men Gunnulf Borgen (1881–1953) måtte forlata farsgarden Borgja – ein av største gardane i Bø.

Truls Ørpen tok til å spela hardingfele i 7–8 års alderen. Dei fyrste han lærde av, var sambygdingane Johan Kleven, Andres Vinna og Wilhelm Sorteberg. På eldre dagar la sistnemnde om spelet sitt i telelei og bygde ut

gamle kryllingslåttar so dei kom til å likna meir på dei utbygde slåttane i Telemark. Endå om Sortebergen truleg gløynde gamle bygdelåttar, meinte Ørpen at kjennskapen til spel frå Telemark løyste ut spelemanns-eva hans.

SPEL FRÅ MANGE BYGDER

Truls Ørpen var heller ikkje fullnøgd berre med å dyrka kryllinglæte. Han drog tidleg ut og ville vinna innsikt i anna spel. Hjå spelemenn i Telemark, serleg Torkjell Haugerud og Gunnulf Borgen – båe frå Bø – fekk han mykje. «Mitt ideal» kalla han Haugerud. Spel frå Hordaland, serleg vossaspel, vart han kjent med gjennom plateinnspelingar og Bjørndals noteoppskrifter. Men av spelemenn vestpå var det først og fremst Ola Mosafinn (1828–1912) som fengde hugen. Siste sumaren Mosafinn levde, reiste Ørpen til Voss og vitja honom. Ørpen fekk varug inspirasjon av dette møtet.

Spel frå Numedal la seg godt for Ørpen, og det vart han kjent med nokre år seinare – kanskje serleg gjennom Steingrim Haukjem (1897–1968) frå Veggli som var tømmerkøyrar hjå Ørpen kring 1925. Då skreiv Ørpen opp kring 40 slåttar frå Numedal og Tinn etter tømmerkøyraren, og Steingrim lærte mange slåttar av Ørpen.

published the following year. At the same time, in 1956, he recorded 85 Krødsherad tunes for inclusion in Norsk Folkemusikksamling, a major sound archive at the University of Oslo. He also collected verbal folklore, especially accounts of musical practice, and supplied the University of Oslo with information on speech forms in Krødsherad. He was awarded a gold medal for merit in 1956 and an honorary membership of the fiddlers' union in 1953.

NATIONAL CHAMPIONSHIPS

Ørpen entered his first championship around 1920. In 1926 he won the national championship along with Gunnulf Borgen and Lorentz Hop (1887–1954) from Fana. He also won the national championships in Oslo in 1929 and at Nesbyen in 1933. Other medalists at these meetings were Henrik Gjellesvik (1892–1964) from Haus and Eivind Mo (1904–1995) from Rauland.

Ørpen started judging in championships at about the same time he started competing. Over the years he came to be regarded as a fair and knowledgeable judge, capable of supporting his decisions with theoretical arguments.

When the Norwegian Broadcasting Corporation started broadcasting folk music programmes on a regular basis, Ørpen quickly became a household name, and remained a regular contributor for as long as he was able. In all, he made around 200 recordings for the NRK, the last in 1954. He always came well prepared, and his Sunday broadcasts were held in high regard by aspiring fiddlers throughout the country. His playing was close to perfection and his introductions presented with insight and educational flair.

INSTRUMENTS

The quality and maintenance of folk music instruments wasn't always of the highest order at this time. Often, fiddlers would lack sufficient means to buy first-rate fiddles and bows, and many of them lacked the skill to take proper care of their instruments beyond the most basic repair work. Strings and bows might be worn and dirty so that the playing suffered even if the instrument had been well built.

Truls Ørpen dabbled in buying and selling fiddles, and would keep the best instruments for himself, putting them to good use. At the time of his death, he owned a number of outstanding fiddles: three by Erik Jonsson Helland (1816–1868), one by Erik's brother Eilev J. Steinkjøndalen (1821–1876), one by Eilev's son Knut E. Steinkjøndalen (1851–1902), one by Knut's son Knut K. Steinkjøndalen (1887–1967) and two by Gunnar Røstad (1870–1947).

Ørpen used only four sympathetic strings, and on a Steinkjøndalen fiddle that he used a lot, K.Ø. Rudi had removed the tuning-peg for the fifth sympathetic and plugged the hole.

For maintenance, Ørpen would use the fiddle-makers Gunnar Røstad and Knut Ø. Rudi, ensuring that his instruments were always in good shape. He never brought a worn or damaged instrument to a performance.

With hindsight, Truls Ørpen's career as a fiddler has some peculiar aspects. He disliked playing at dances, thereby estranging himself from the dance circuit, which is instrumental in maintaining a living tradition. Nor, it seems, did he find talented pupils in Krødsherad.
/Magne Myhren

THE MASTER FIDDLER

It wasn't until he was almost 50 years old that Ørpen matured into the master fiddler some people still remember from festivals and radio broadcasts. On the other hand, he retained his powers well beyond the age of 70. When playing, he always braced the fiddle against his chest. His playing was strong, sonorous and flowing. Though his rhythm was strong and firm, it seems he never played at dances. He was careful not to let ornamentation clutter the melody, but embellished his playing with tastefully applied quavers and double-stops. His bowing was nimble, with light and unexpected turns perhaps carried over from the old home-made bows, that were very light and close to four inches shorter than a regular violin bow.

There can be no doubt that Ørpen was highly esteemed by his contemporaries. Speaking of the 1932 national championship won by Gunnulf Borgen, Hallingdal fiddler Sevat Sataøen (1892-1962), who had no great liking for Truls Ørpen, stated that 'Ørpen played best of all.' After a championship in Hallingdal in the fall of 1945, where Ørpen had been a judge alongside Olav Moe (1872-1967) from Vestre Slidre, the judges were called upon to play a tune or two. When Ørpen played Sortebergen, 'he took my breath away,' Lars Skjervheim said. 'A great tree has fallen' were Kjetil Løndal's words when we met in Oslo shortly after Ørpen's death in the spring of 1958.

THE FOLK MUSIC COLLECTOR

During his teacher training, Truls Ørpen learned to read music and gained a basic understanding of music theory. He learned to play the violin and was a member of the local chamber orchestra. But sheet music of Hardanger

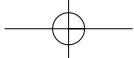
fiddle tunes did not exist until Arne Bjørndal (1882-1965) started printing his collections, the first of which was published in 1907. Ørpen was lent a copy by the chaplain in Krødsherad, Anders Hovden (1860-1943), who had obtained it from Bjørndal. Ørpen eagerly studied each new volume from Bjørndal to satisfy his hunger for tunes. He found Bjørndal's transcriptions straightforward and informative, and by intense study of Bjørndal's work he learned to play Hardanger fiddle tunes from sheet music.

When Ørpen himself started transcribing tunes, Bjørndal's approach became a model for his own work. He transcribed all the tunes he could gather from his home district, both songs and fiddle tunes. Later on, he started transcribing music from other areas, especially Numedal and Telemark, directly from other fiddlers or from recorded performances. When tape recorders became available around 1950, he lost no time in acquiring one.

During the last few years of his life, Ørpen received a small government grant to enable him to continue collecting tunes. He left behind a substantial record collection, and his transcriptions of folk music, around 500 in all, are kept at the National Library in Oslo, and at Buskerud folkmusic archive. When Arne Bjørndal set about compiling a major collection of Hardanger fiddle tunes around 1950, he brought in Eivind Groven (1901-1977) and Truls Ørpen as editors and collaborators. From 1954 until the time of his death, Truls Ørpen contributed to Hardingeleslåttar I-VII (1958-81), a large work containing some 2,000 transcriptions; close to 300 of those are by Ørpen. He was directly involved in the first volume, published in 1958, and did some of the groundwork for the second volume,

Ørpen mottok Kongens
fortenestemedalje i gull
i 1956. Foto: ukjent.
Utlånt av Gunnar Ørpen.

Ved avdukningen av
Ørpenstatuen i Noresund
14. juni 1970.
Nermast statuen: Truls
Ørpens fire barn, Gunnar,
Gunvor, Borghild og
Tormod. Foto: ukjent.
Utlånt av Gunnar Ørpen.

EIGEN SPELESTIL

På dette grunnlaget, gammalt spel i Krødsherad og telemarksfarga sortebergsspel, spel i Numedal og Telemark og med noko islett frå Mosafinnspel – skapte Ørpen sin eigen spelestil. Det var vel slik verksemde spelemannshistorikaren Rikard Berge (1881–1969) tenkte på når han skreiv om Knut Lurås og Myllarguten at dei lyfte bygdespelet opp til landskunst.

Truls Ørpen møtte også spelemenn frå Valdres og likte spelet hans Nils Breitohaugen (1863–1927) frå Øystre Slidre. Ørpen var ofte i Hallingdal au – og hadde spelemannsskeid der. Dei ti siste åra han levde, var Odd Bakkerud (1931–89) frå Nes i Hallingdal ein nærmest regulert. Ørpen let vel om Ola A. Strand (1859–1945) frå Ål. Elles vanta nok Ørpen den store oppgølding for hardingfelespelet i dette dalføret endå om han vedgjekk for Odd Bakkerud at Tor Grimsgård (1853–1934) måtte ha vore god til å spela. Dette skapte ein viss

motsetnad til sume spelemenn i Hallingdal, serleg i Ål – jamvel om dei alle såg på Ørpen som ein framifrå utøver på hardingfela.

STORSPELEMANNEN

Det var først då Ørpen nærmere seg 50 år at han hadde vokse til den store spelemannen sume enno huggar frå stemner og radiosendingar, og han var på høgd i spel til han var over 70. Han heldt jamt fela mot bringa. Spelet var sterkt, klangrik og fløymande. Takt og rytmje var fast og stødt, men han spelte visst aldri til dans. Han brukte lite fingrekrot som kunne skipla tonelina, men prydde spelet med likringar, trillar og smakfulle twigrep der det høvde. Han hadde ei lett og lengtug bogeføring med lette og uventa kast, noko som kanskje var minning om dei gamle heimegjorde bogane som var lette og innpå 10 cm stuttare enn ein vanleg fiolinboge.

Ei pause i slåtonna på
Ørpen. Til høgre: Truls
og Karoline Ørpen.
Foto: ukjent. Utlånt av
Gunnar Ørpen.

A UNIQUE STYLE

Drawing on the old Krødsherad sound, Sorteberg's Telemark-flavoured playing, the traditions of Numedal and Telemark and elements of Mosafin's playing, Ørpen created his own, unique style. Most likely, musicologist Rikard Berge (1881-1969) had this kind of creative work in mind when he wrote of Knut Lurås and Myllarguten that they had elevated local folk music to a national art form.

Truls Ørpen met several fiddlers from Valdres, and was impressed with the playing of Nils Breitohaugen (1863-1927) from Øystre Slidre. Also, he was a

frequent visitor to Hallingdal, where he held workshops. Throughout the last ten years of Ørpen's life, Odd Bakkerud (1931-89) was an apt pupil. Ørpen had regard for Ola A. Strand (1859-1945) from Ål. Apart from this, Ørpen was mostly unimpressed with the playing in Hallingdal, although he admitted to Odd Bakkerud that Tor Grimsgård (1853-1934) must have been a talented fiddler. This led to some resentment among the Hallingdal fiddlers, particularly in Ål, although they still regarded Ørpen as an excellent performer.

TRULS ØRPEN / FIDDLER AND FOLK MUSIC COLLECTOR

Truls Ørpen was born in Krødsherad on March 27, 1880 and died at Modum on March 28, 1958. He ran the farm Ørpen for 46 years and was a member of the municipal council for a while. He was also an active member of the local farmer' cooperative, and in this capacity he helped establish the local dairy. He was trained as a schoolteacher, and held this position in his local community for forty years. After his wife, Karoline, inherited more land, they owned two farms at Modum for some time. He moved there in 1940. While most fiddlers were lacking in means, the people at Ørpen had substantial income from their land.

For this reason, some fiddlers were sceptical of Ørpen, thinking him somewhat of a bigwig compared to other fiddlers who could barely eke out a living. Ørpen held his own throughout the recession of the 1920s and 1930s that left many farmers in eastern Norway in dire financial circumstances, among them a couple of his friends, both major fiddlers: Torkjell Haugerud (1876-1954), who owned a substantial amount of forest in Seljord, pulled through the crisis with great effort, while Gunnulf Borgen (1881-1953) was forced to leave the family farm Borgja, one of the largest properties in Bø.

Truls Ørpen took to playing the Hardanger fiddle when he was seven or eight years old. His first tutors were local fiddlers Johan Kleven, Anders Vinna and Wilhelm Sorteberg. In his later years, the latter would

incorporate elements of Telemark style in his playing, embellishing old Krødsherad tunes to resemble the more ornate Telemark repertory. Although Sorteberg probably lost part of his local legacy in the process, Ørpen felt that the knowledge of Telemark style had released Sorteberg's full potential.

MERGING TRADITIONS

Truls Ørpen, too, wanted to go beyond the Krødsherad sound. Quite early, he set out to master other styles. He learnt a lot from the Telemark fiddlers, in particular Torkjell Haugerud and Gunnulf Borgen, both from Bø. He referred to Haugerud as 'my ideal'. Through recordings and Arne Bjørndal's collections of sheet music, he familiarized himself with playing styles from Hordaland, Voss in particular. But of the western fiddlers, Ola Mosafinn (1828-1912) was the one who intrigued him the most. During the last summer of Mosafinn's life, Ørpen went to Voss to visit him. This trip made a lasting impression on Ørpen.

A few years later, Ørpen acquainted himself with the playing style from Numedal, and found that the style suited him well. A major influence here was Steingrim Haukjem (1897-1968) from Vegglì, whom Ørpen had employed to haul timber around 1925. Ørpen wrote down some 40 tunes from Numedal and Tinn from Haukjem's repertory, and Steingrim learnt quite a few tunes from Ørpen as well.

At Truls Ørpen i samtida var ein høgverd spelemann gjeng fram av fylgjande utsegner som eg sjølv har hørt. Hallingen Sevat Sataøen (1892-1962) som knapt kan seist å ha vore nokon hjarteven med Truls Ørpen, fortalte frå ein landskappleik 1932 som Gunnulf Borgen vann. – Då spelte Ørpen best av alle, var domen frå Sataøen. Etter ein kappleik i Hallingdal hausten 1945, der Ørpen var domar mellom andre saman med Olav Moe (1872-1967) frå Vestre Slidre, skulle domarane au ta ein slått eller to. Ørpen tok Sortebergen, og «då sokk det i meg», fortalte Lars Skjervheim. «Dei fell dei store tre», sa Kjetil Løndal, då me møttest i Oslo stutt tid etter at Ørpen var avliden våren 1958.

LÆRDE SEG NOTAR

På lærarskulen lærde Truls Ørpen notar. Han fekk også noko innføring i ålmenn musikkunne der, og han lærde å spela fiolin og var med i Orkesterforeningen som vart skipa i 1909.

Men noteskrivne hardingeleslåttar var ikkje å få tak i før Arne Bjørndal (1882-1965) tok til å senda ut slåttar på prent; fyrste heftet kom i 1907. Det fekk Ørpen låna hjå kapellanen i Krødsherad, diktarpresten Anders Hovden (1860-1943), som hadde fenge det hjå Bjørndal. Etterkvart kom det fleire hefte frå Bjørndal so Ørpen fekk stilt svolten på slåttar. Han tykte Bjørndal skreiv opp slåttane på ein grei måte so det var lett å finna ut koss det skulle spelast. Med å granska Bjørndals oppskrifter, lærde Ørpen seg til å spela slåttar etter notar.

SLÅTTESAMLAREN

Bjørndals-oppskriftene vart også eit mørnster når Ørpen sjølv tok til med nedteikning av slåttar. Han sette på notar all folkemusikk han kunne nå i frå heimbygda, både songtonar og slåttar. Seinare kom han til å skriva slåttar etter spelemenn frå andre bygder au, serleg Numedal og Telemark, både etter spelemenn som spelte føre og frå innspelningar på plater. Når bandspelaren kom i handelen kring 1950, var han tildeg ute med å kosta seg slik reiskap.

De siste åra hadde Ørpen eit lite statsstipend til å skriva ned folkemusikk. Han let etter seg ei gild samling med plater (pathe og grammofon). Oppskriftene hans med folkemusikk – rundt rekna 500 nummer – ligg på Nasjonalbiblioteket i Oslo, og Folkemusikkarkivet i Buskerud. Då Arne Bjørndal kring 1950 gjorde opptaket til å få gjeve ut oppskriftene med hardingeleslåttar, fekk han med seg Eivind Groven (1901-1977) og Truls Ørpen som musikalske redaktørar og trugne hjelparar. Frå 1954 til han dødde, var Truls Ørpen knytt til arbeidet med det store verket Hardingfeleslåttar I-VII (1958-81) som inneholdt kring 2000 oppskrifter; av desse er inntil 300 etter Ørpen. Han var med på og stelte til fyrste bandet som kom ut i 1958 og gjorde noko av føræarbeitet på andre bandet som kom året etter. Samstundes, i 1956, spelte han inn 85 kryllingslåttar for Norsk folkemusikkasamling. Han skreiv også ned verbale folkeminne, serleg slikt som knytte seg til musikk, og han sende opplysningar om bygdemålet i Krødsherad til Norsk målforrekvisit ved Universitetet i

Oslo. Han vart heidra med Kongens gull i 1956 og var heiderslagsmann i Landslaget for Spelemenn frå 1953.

KAPPLEIKSPELEMANN OG DOMMAR

Ørpen tok til vera med på kappleikar kring 1920. I 1926 fekk han fyrste premie på landskappleik saman med Gunnulf Borgen og Lorentz Hop (1887–1954) frå Fana. Han vann landskappleikane i Oslo 1929 og på Nesbyen 1933. Av andre fyrstepremienvinnarar på desse stembnene kan me nemna Henrik Gjellesvik (1892–1964) frå Haus og Eivind Mo (1904–1995) frå Rauland.

Samstundes med at Ørpen tok til å vera med på kappleikar, vart han kalla til å dømma kappleikspel. Han vart gjennom åra halden som ein stø og kunnskapsrik domar som kunne grunngjeva synsmåtane sine på vit-skapleg gjerd. Men han ville ikkje vita av domarskjema.

Då faste folkemusikksendigar kom i gjenge i norsk radio i 1931, vart Ørpen snart ein fast gjest der, og det vara so lenge han vann å spela reprint. Han spelte inn kring 200 optak for NRK – dei siste i 1954. Programma hans i radio var godt førebudde, og for ei ung spele-mannspire var det kjær sundagshygge å lyda på han. Spelet var nær fullkome, og Ørpen la fram emnet med pedagogisk musikkinsikt og historisk oversyn i beste folkeopplysingsånd.

FELER OG FELESTELL

Feler og felestell kunne det vera so som so med på den tid. Spelemenn vanta ofte medel til å kosta seg gode feler og skikkelege bogar. Mange kunne ikkje halda rei-

skapen i greie heller – anna dei flytte jamt og samt på stol og ljudpinne. Strengene kunne vera utspelte og bogetaglet glattsliti og fullt av skit. Spelet vart deretter endå om reiskapen i utgangspunktet kunne vera aldri so god.

Truls Ørpen dreiv noko med felehandel og heldt att beste felene til eige bruk, og reiskapen for vel i hans hender. Då han døydde, åtte han fylgjande toppfeler: tre etter Eirik Jonsson Helland (1816–1868), ei etter bror av Eirik, Eilev J. Steinkjønndalen (1821–1876), ei etter son av Eilev, Knut E. Steinkjønndalen (1851–1902), ei etter sonen hans att, Knut K. Steinkjønndalen (1887–1967), og til sist to etter Gunnar Røstad (1870–1947).

Ørpen nøgde seg med fire understrenger, og på ei Steinkjønndalsfele, han nyttja mykje, hadde K. Ø. Rudi plugga att pinneholenet for femte understrenge.

Ørpen sökte gjerne opp felemakarar, Gunnar Røstad og Knut Ø. Rudi, som kunne hjelpa til med å reinsa eller skifta bogetaggel, laga ny stol og gjera anna vedlikehald, når det trøngst. Ørpen møtte aldri på speleoppdrag eller i Kringkastinga med ugrei fele. Det gjorde sitt til at felene vittet det beste i hendene på ein innsiktsfull spelar.

Når me i ettertid ser på Truls Ørpens spelemannsverksem, er det ting som ein kan undrast på. Han mislikte dansespel, men dermed stengde han seg ute frå dansemiljøet – eit hovudvilkår for at spelet kunne leva vidare i levande tradisjon. Glupe læregutar som kunne føra spelet vidare ser det ikkje ut til at han hadde i Krødsherad.

/Magne Myhren

Truls Ørpen i studio i NRK i 1956. Foto: NRK.

SLÄTTESAMLAREN TRULS ØRPEN

Truls Ørpen var med på å gje ut oppskriftene med hardingfelslätter, Norske hardingfeleslätter I–VIII (1958–81). Mykje av innsamlinga hadde Ørpen gjort utan vederlag. Det var seint i livet han fekk eit lite stipend frå Staten so han kunne kalla seg statsstipendiatur.

Eivind Groven, som samarbeidde med Ørpen om slätteutgjevinga, kom med nokre ålmenne tankar i tale på Ørpens-stemma 16. juni 1968.

Utdrag av tala :

So stend me etter framfor dette faktum at det skal vera so vanskeleg dette å få styresmaktene her i landet til å syte for å verdsetje og ta vare på verdiane våre. Ein mann som Ørpen burde ha fenge ofra seg heilt for innsamlingsarbeidet. Han gjorde visseleg eit godt arbeid som lærar, og han dreiv garden. Men lærar kan mange vera, og gardbrukarar likeso. Men det var få som kunde skrive ned slåttar.

Det hev diverse innan spelemannskrinsar vore mistru mot nedskrivning av slåttar på notar. Det er skyndig, forsovidt som det knyter seg mange problem til dette. Me som hev stræva med desse problemi, var og er fullt merksame på vanskane. Og eg må medgjeva at det ikkje er alltid at oppskriftene hev vore

som dei burde vore. Men grunnen til dette ligg i at dei vanskelege spørsmål ikkje hev vore vitskapleg granska.

Me stræva kvar på sin kant, Bjørndal på Vestlandet, Ørpen her i bygdene, og eg i Telemark. Hadde me på eit tidleg tidspunkt kunna kome saman, me tri, for å dryfta og diskutera noteringsmåtar f. eks., so vilde mykje vore vunne. I dag er det endeleg kome so langt at me hev eit Norsk Folkemusikk-institutt. Der kjem me saman og arbeider oss inn i mange innfløkte spørsmål som reiser seg i samband med oppskriving av slåttar. Og det syner seg at me ved hjelp av tekniske apparat, kan finne svar på mange spørsmål.

I 1954 kom Bjørndal og Ørpen og eg saman for fyrste gong til eit samarbeid i denne leid. Det kom i stand med planane um å gjeva ut på prent alle slätteuppskriftene. Men det var i siste liten for Ørpens vedkomande. Han døyde alt i 1958.

Vel, eg skal ikkje her hefte meg ved det som burde ha vore. Men me fær vera takksame for det som hev vore gjort. Og mykje meir kan me endå gjera. Og eg hev inntrykk av folk etter kvart fær auga på den musikalske gullgruva me hev i slåttemusikken vår.

/Eivind Groven, 16. juni 1968

Ørpen lærde slåtten av Gunnulf Borgen (1881–1953) som hadde slåtten frå Lars Fykerud (1860–1902).

14. **Huldreslått** 2/4 (e-a-ciss) / Bygdatråen, frå Voss. Opptak 1947. Ørpen kan ha lært seg slåtten etter ei plateinnspeiling som Sjur Helgeland (1858–1912) gjorde kring 1911. Han kan også ha fengje slåtten frå Henrik Gjellesvik (1892–1964) frå Haus. Ørpen og Gjellesvik dømde ofte kappleikar i lag.
- 15–22. **Jutulen i Norefjell, av Truls Ørpen**. Dei neste slåttane her, innspela i 1949, har Truls Ørpen laga. Utgangspunktet var nokre segner om ein jutul som budde i Norefjell og kjerringa hans, ei gyser, som budde i Gyrihaugen på Ringerike. Av og til laut jutulen sjå til kjerringa si. Truls Ørpen kalla dette ein suite med 8 slåttar. Truls Ørpen spelte slåtten Jutulmarsj i ein konfirmasjon han var gjest, presten Gunnar Bjørn Thoresen, som ikkje hadde særlig kjennskap til hardingfelespel, vart gripen av musikken og sa da slåtten var spelt: «Det er tema for de veldigste prekener».

15. **Jutulmarsj** (f-d-a-d)
 16. **Jutullengt** (fiss-ciss-a-ciss)
 17. **Gygetrall** (f-d-a-d)
 18. **Gyreferd** (f-d-a-d)
 19. **Jutulsorg** (a-e-a-e)
 20. **Jutulen går i berg** (a-e-a-e)
 21. **Soleglad** (fiss-ciss-a-e)
 22. **Kveld** (fiss-ciss-a-e)

Henvisningar: H = Norsk Folkemusikk, Serie I, Hardingeleslåttar, Band I–VII, Nr...

Når ingenting er sagt om stemming går slåtten på vanleg hardingelesstille (a-d-a-e).

All annonsering på CD-ane er ved Truls Ørpen.

Opptak gjort av NRK: Eivind Groven, Dr. O. M. Sandvik og Rolf Myklebust.

Opplysningane om slåttane er skrive av Magne Myhren, i samarbeid med Folkemusikksenteret i Buskerud v/Jan H. Lislien.

Kryllingspelemennene Truls Ørpen og Anton Rud. Foto: ukjent. Utlånt av Sigdal museum.

Truls Ørpens hardingfeler. Bak frå venstre: Rishovdfela laga av Eirik Helland i 1861. Prillar-Guri laga av Eirik Helland i 1865. Ringnesfela laga av Eirik Helland i 1866. Reistadfela laga av Ellef Jonsen Steintjøndalen i 1864. Fele laga av Knut Ellefsen Steintjøndalen i 1892. Fele laga av Gunnar Røstad i 1920. Fele laga av Gunnar Røstad i 1915. Fele laga av Knut K. Steintjøndalen i 1930. Fele laga av Sveinung Gjøvland i 1952. Foto: Fremtiden.

CD 2

JUTULEN I NOREFJELL OG SLÄTTAR FRÅ ANDRE BYGDER

01. **Kjempehallingen** gangar 6/8. Opptak 1947. Kjelde for oppskrift Eilev Smedal (1889–1938) plateinnspeling frå omlag 1914. Det er ein fykerudslått som Smedal skal ha lært av Svein Løndal (1864–1949).
02. **Springar etter Ola Mosafinn**, frå Voss. Opptak 1953. H IV:45, lært av Ola Mosafinn (1828–1912) i 1911 eller etter Arne Bjørndal: Norske slåttar.
03. **Grimelien**, springar i form etter spelemenn frå Telemark. Opptak 1947. Det er truleg ein slått som Knut Lurås (1782–1843) lærde i Krødsherad då han var der på måling. Steingrim Haukjem (1897–1968) hadde lært slåtten i Tinn, sjå og H VI:516 g. Jamfør CD 1, kutt 8.
04. **Helge Tresk** springar i form frå Tinn. Opptak 1947. H V:422 b, kjelde for oppskrift Steingrim Haukjem.
05. **Annonsering av Flesbergen** ved Truls Ørpen.
06. **Flesbergen** springar i form frå Numedal. Opptak 1952. H VII:523 a, kjelde for oppskrift Steingrim Haukjem.
07. **Gamal springar frå Numedal**. Opptak 1952. Slåtten er og kalla Gladheimen, Helge Tresk og Kåte Reiari. H VII:527 n, kjelde for oppskrift Steingrim Haukjem. Slåtten er kjend i alle hardingfelebygder austafjells.
08. **Raudstakken**, springar frå Numedal. Opptak 1938. H IV:215, kjelde for oppskrift Steingrim Haukjem.
09. **Tusen Tore**, springar i form frå Numedal. Opptak 1938. H VI:511 a, kjelde for oppskrift Steingrim Haukjem.
10. **Gamal springar frå Sigdal**. Opptak 1953. H VI 495 f, kjelde for oppskrift Ole T. Viksbråten (1894–1980).
11. **Springar etter Helge Reistad** frå Sigdal. Opptak 1938. H VII:521 d, kjelde for oppskrift Helge Reistad (1851–1938) Sigdal.
12. **Gibospringar** / Jenta ned med strondi. Opptak 1947. Kjelde for oppskrift er ikkje funnen. Denne forma skil seg mykje i frå den forma Løndalskarane hadde etter far sin Svein Løndal. Forma minner meir om det Eivind Groven (1901–1977) skreiv opp etter Gunleik Smedal (1878–1948) då han var heimatt frå Amerika i 1921. Jamfør H VI:502 f.
13. **Margit Hjukse**, lydarslått 2/4 frå Telemark (g-c-a-e). Opptak 1947.

Det er ikkje 'den store slåtten', men slåttenamnet er etter ein stor kar frå ein gard (plass) som heiter Slåtta.

25. **Truls Ørpen fortel** om Wilhelm Sorteberg. Opptak 1947.
26. **Gubben i Norefjell** av Wilhelm Sorteberg, gangar 6/8 (g-d-a-e). Opptak 1947. Kjelde for oppskrift frå 1908-09, Wilhelm Sorteberg som laga slåtten. Slåtten er inspirert av «Røven» Hl:115 c som han kanskje hadde hørt av Torkjell Haugerud (1876–1954) eller av Truls Ørpen som hadde lært seg «Røven» etter Arne Bjørndal (1882–1965): Norske Slåttar.

Filmopptak: **Oskehølen**, gammal gangar frå Numedal spela av Truls Ørpen. Opptaket er gjort i 1956 eller -57 av Norsk film A/S for Statens Filmsentral i Oslo. Lyd og bilde er tatt opp samtidig. Faglig rådgiver for opptaket: Dr. Olav Gurvin. Foto: Sigurd Agnell

For å sjå filmen gjer du slik: Set CD-en i datamaskina di. Vel «avbryt» dersom du blir spurta om du vil spela av CD-en (viss ikkje spelar han av musikken, ikkje filmen). Gå på «min datamaskin» og velg stasjonen for CD-ROM/DVD-spelaren din. Dobbeklikk på fila «okseholen.mpg». Filmen startar automatisk.

TRULS ØRPENS KILDER TIL SLÅTTENE PÅ CD 1 «KRYLLINGSPEL»

Knut Fingarsen Fosslia (1816–1880)

Sjølv storkulten blant felespelleine i Krødsherad i gammal tid, var Knut Fosslia. Han rakk å sette solide spor etter seg før han emigrerte til Amerika i 1848, 32 år gammel. Han var spelemann, børsesmed, felemaker, kjøgmester og talsmann i likferd, han kunne visstnok synkverve folk og hadde svarteboka, blir det fortalt. En gang skulle han også ha laga penger, og vart satt fast ei tid for det. Felenes han lagde var svært store. Ei fikk navnet «Rugtynna», den skulle kunne høres ei halv mil. Han var nøyde med virket; – lokket skulle helst være av ei gran som lynet hadde slått ned i. I spelet vart han et forbilde for mange, og både Gamle-Klevlen, Kittil Langebakke, Hans Hagen og Andres Vinna hadde slåtter etter Knut. De gamle slåttene etter Knut er ikke så store i formatet, men med mye triller og ornamentikk.

Knut ble gift med Ragne Enderud i 1839, og de fikk fem barn. Bare ett vokste opp. Kona døde også, og Knut emigrerte til Amerika i 1848. Her gifta han seg på nytt, med Anne Kittelsdatter Trangen, som også var fra Krødsherad, og de fikk siden ni barn. Knut har i dag ei stor slekt etter seg i Amerika.

Knut fortsatte både som spelemann og felemaker etter han kom til Amerika. Han bosatte seg på Jefferson Prairie utenfor Chicago. Etterkommere av Knut kan fortelle at sjølvteste Ole Bull kom hit på en av sine

mange færder, og han traff da Knut. Knut vart med på turné innover mot Chicago. De spelte i lag og gjorde «tricks» på scenen; de spelte bak på ryggen, over hodet og på hverandres feler. Etter turnéen var Knut fornærmet; han mente han var bedre til å spelle enn Ole Bull, mens Ole Bull fikk «all the glory».

Knut Fosslia døde i 1880 64 år gammel.

Ole Helgesen Kleven (1815–1888)

Ole H. Kleven, «Gamle-Kleven» eller Ola Kleiva, var født i 1815. Han begynte tidlig med fela, og var alt som 20-åring en god spellemann. Han spelte i lag med både Knut Fosslia, Kittil Langebakke og Hans Hagen. Ole Kleven gikk i skredderlære og drev dette håndverket i mange år. Han ble gift tidlig på 1840-tallet med Ragne Langevannsbråten på Sokna. Hit flytta han og drev som gardbruker, først på Sokna, så i Krødsherad og så ei tid utenfor Drammen. Da kona døde ble han spellemann på heltid. Han spelte på Drammensmarken i mange år og likeens på Kongsgbergmarken. Han var også spellemann i mange bryllup i Krødsherad, Soknedalen og Ådalen på Ringerike.

Gamle-Kleven kom i lag med Gudbrand Skjellerud (1819–1901) fra Nes i Hallingdal, og Truls Ørpen meinte spelet ble mye prega av dette, både når det gjelder slåtter og dansetakt.

Gamle-Kleven var blant de første norske spellemenn som var på utenlandsturné. I 1869 ble det organisert en reise der Kleven sammen med flere dansere skulle ha forestillinger og vise fram gammelt brudeutstyr,

sølv og nasjonaldrakter. Første forestilling var ved kurstedet St. Olafs Bad ved Vikersund. Siden gikk turen til Sverige og Danmark, og etter hvert endte følget opp i England. Her ble reisekassa tom. De måtte ha hjelp fra konsulatet for å komme hjem.

Etter dette var Gamle-Kleven mye på vidvanke med fela, mest som dansespellemann. Han fikk slag i 1883, og kunne ikke spelle i sine siste leveår. Han døde på Lunder i 1888.

Hans Hagen (1825–1885)

Hans Hagen var skredder og husmann på Olbergssundet under prestegården. Han var god dansespellemann, og var mye på Kongberg- og Drammensmarken. Her spelte han i lag med Gamle-Kleven og etter hvert med Tor Grimsgard (1853–1934) fra Nes i Hallingdal. Han kunne tjene godt på denne markensspellinga, og det hende Hans kom heim til Krødsherad med 100 kroner etter disse turene. Ole Skogly lærte mange slåtter av Hans Hagen.

Kittil Halvorsen Langebakke (1826–1858)

Kittil gikk i skomakerlære, og ble gift allerede som 18-åring. Han rakk å få 8 barn før han endte livet på Norefjell i 1858. Kittil holdt til på en liten plass der han og familien kunne få til kyr. Ellers gikk han «gardimellom» på skolapping. Alltid var fela med, og trass i armoda var han alltid i godt humør. Kittil hadde lett for å lære slåtter, og han fikk lære spel av Knut Fosslia.

Kittil Langebakke var tinga som spellemann på

12. **Gudvangen** gangar 2/4. Opptak 1951. Kjelde for oppskrifter Johan Kleven og Ola Evje (1846–1940) Sigdal, H II:111 a og b. Truleg er slåtten etter Hans Gulvangen (1808–1874) frå Sogn som var gift til Hole i Sigdal.

13. **Ringnesguten** springar. Opptak 1951.

14. **Springar frå Krødsherad** Opptak 1951. Slåtten er også kjend i Hallingdal som Ulrik i Jensestugun, H IV:207 og i Valdres som Nørre Myrelatten, H VII:553.

15. **Rotneims-Knut**, halling 2/4. Opptak 1947. Gamal form frå Krødsherad. H III:154 a, kjelde for oppskrift Johan Kleven. Namn etter dansaren og slåtjkjempa Knut A. Rotneim (1810–51) frå Gol.

16. **Gangar** 6/8 frå Krødsherad etter Gamle-Kleven. Opptak 1954. H I:5, kjelde for oppskrift Johan Kleven. Johan var son av Gamle-Kleven, Ola H. Kleven (1815–88).

17. **Springar etter Andres Vinna**. Opptak 1951. Slåtten er stundom kalla Kittil Langebakke, ein spelemann frå Krødsherad som fraus i hjel etter fjelddansen på Raudmyra i 1858. H VI:501 a, kjelde for oppskrift Andres Vinna. Andre former, kjende i Buskerud og Hovin, er helst kalla Tannlausen.

18. **Gangar** 6/8. Opptak 1951.

19. **Halling** 2/4 etter Gamle-Kleven. Opptak 1938. H II:52, kjelde for oppskrift Johan Kleven. Slåtten har knapt vore kjend utanfor Krødsherad.

20. **Springar**. Opptak 1938. H IV:192, kjelde for oppskrift Wilhelm Sorteberg som truleg har stelt til denne utforminga på grunnlag av ei einfelbare form, H IV:232, i Hallingdal kalla Kjetil Geiterygg, H VII:573.

21. **Halling** 6/8 etter Wilhelm Sorteberg. Opptak 1938. H I:4.

22. **Dyrhovden**, springar. Opptak 1938. H IV:198, kjelde for oppskrift Johan Kleven. Slåtten er heimfest berre til Krødsherad.

23. **Gangar** 6/8 etter Wilhelm Sorteberg. Opptak 1938.

24. **Sortebergen**, pringar etter Wilhelm Sorteberg. Opptak 1938. H IV:248. Ørpen lærde slåtten av Wilhelm Sorteberg som nok har stelt til denne forma. Slåtten har ein nær skylding Hallingdal, helst kalla Storeslåtten.

**CD 1
KRYLLINGSPEL**
SLÄTTEOMTALE

01. **Springar etter Hans Hagen** (g-d-a-e). Opptak 1952. H IV:202, kjelde for oppskrift Ole Skogly (1866–1939). Slåtten ser ut til å vera ukjend utanfor Krødsherad.
02. **Gangar etter Hans Hagen** (1825–1885), 6/8. Opptak 1953. H I:117 d, kjelde for oppskrift Ole Skogly. Gangaren er nyttå i dei fleste hardingfelebygder under namn som Brøta-Per, Oskehølen, Rekveen, Guro Heddeli, Tjønnergen og fleire.
03. **Bruremarsj frå Krødsherad**. Opptak 1951.
04. **Brudedans etter Knut Fosslia** (1816–1880), marsj og springar. Opptak 1951. Ukjend utanfor Krødsherad.
05. **Fuglesangen** etter Knut Fosslia. Opptak 1951. Springaren er også kjend i Hallingdal. H V: 404 b, kjelde for oppskrift Andres Vinna (1834–1922).
06. **Låa**, springar (g-d-a-e). Opptak 1947. H V:435 b, kjelde for oppskrift Wilhelm Sorteberg (1839–1912) som lærde slåtten av Gudbrand Skjellerud (1819–1901) frå Nes i Hallingdal. Springaren er også velkjend i Hallingdal og Valdres og i Sogn.
07. **Fyken**, halling 2/4. Opptak 1947. H III:160:l, kjelde for oppskrift Wilhelm Sorteberg som hadde lært slåtten av Gudbrand Skjellerud. Det er mogleg at Skjelleruden hadde slåtten frå Gamle Hans Fykerud (1823–79).
08. **Grimelen**, springar i form frå Krødsherad. Opptak 1951. Springaren har namn etter Guttorm O. Grimeli (1757–1820). H VII:516 g, kjelde for oppskrift Johan Kleven (1858–1947). Slåtten er velkjend i bygder frå Hallingdal til Telemark og hovudbyggestein i storlåttar som Markens-måndagen og Urgjen. Jamfør CD 2, kutt 3.
09. **Springar frå Krødsherad**. Opptak 1951. H VII:587, kjelde for oppskrift Johan Kleven.
10. **Springar frå Krødsherad**. Opptak 1951. I Numedal kalla To-deilten. Slåttemnet er innfleitt i slåttane Siklebekken, H VI:499 d, og Håstabøen, H V:366.
11. **Springar frå Krødsherad**. Opptak 1951. Slåtten er kjend i Buskerud og i Valdres; i Numedal kalla Ola Huken. To vek går også att i hallingspringaren Kristi Vangji, H VI:503.

To gode spelemannsvener, Truls Ørpen og Engebret Ødegård. Foto: ukjent. Utlånt av Gunnar Ørpen.

Raumyrane på Norefjell den skjebnesvandre julidagen i 1858. Dansen gikk som friskest da uværet satte inn. Tre omkom, og Kittil var en av disse. Han hadde forsøkt å søke ly, men gikk feil vei. De fant ham under Rantehørna seks–sju veker seinere sammen med fela.

Wilhelm Sorteberg (1839–1912)

Sortebergen var en kjempekar: «Når han tok en i handa svei det lenge etter, og fekk du ein klapp på aksla, så svaga du i knea» fortelles det.

Først lærte Wilhelm Sorteberg av Gamle-Kleven og

Hans Hagen, men spelte ellers mye for seg sjøl. Så traff han Gudbrand Skjellerud og lærte mye av ham. De spelte blant anna i lag på Drammensmarken. Der møtte han også Ola Naper. Sortebergen var visstnok ingen stor spelmann i unge år. Så la han fela bort; han hadde stor gård og dreiv skysstasjon, og dessut gikk det pietistiske vekkelser gjennom bygdene (Kari Heie-rørsla).

I 1897 fikk Sortebergen ei A. C. Kleven-fele av bryggerieier Amund Ringnes. Han hadde da overlatt gården til yngre generasjoner og hadde bedre tid. Nå

dreiv han det langt med spelet. Han ble særlig inspirert at telemarksspelet, og kom blant anna i lag med Torkjell Haugerud. Sortebergen skal ha hatt et rikt og flaumande spel. Det er sagt at det var telemarksmusikken som utløste spellermannen i ham. Ørpen karakteriserer dette som noe av et «ska'høgg», siden han glømte mange gamle kryllingslåtter. Allikevel ble Sortebergen en god venn og Ørpens fremste stilideal i Krødsherad, og Truls lært slåttene til Sortebergen de siste åra denne levde.

Det er trykt 11 slåtteoppskrifter etter Wilhelm Sorteberg i Hardingfeleverket.

Andres Vinna (1834–1922)

Et av Ørpens barndomsminner er naboen Andres Vinna med fela, med knea høgt løfta i trampinga attåt spelet. Andres Vinna var bygdespellemann og før ikke så mye rundt med fela. Han hadde slåtter beinveges etter Knut Fosslia, men hadde også lært av Kitti Langebakke og Hans Hagen. For Truls Ørpen ble Andres Vinna en viktig kilde for det gamle kryllingspelet. Han «brukte nærmest Fosslispel» sier Ørpen. Slåttene har «mange underlige tak og naturtonetrinn».

Vinna var stordanser, og en gang kong Oscar reiste gjennom dalen, dansa han halling for kongen. Andres Vinna var nok også blant de siste som kunne den gamle gangaren eller parhallingen i Krødsherad (ble kalt «Kvinnfolkhalling», siden det var en halling der en tok med kvinnfolk i dansen, i motsetning til solodansen halling, eller lausdansen). I følge danseforskeren Egil Bakka skulle Ørpen ha sett Vinna danse gangar med kona Ingrid i et bryllup sist på 1880-tallet.

Det er trykt 6 slåtteoppskrifter etter Anders Vinna i Hardingfeleverket.

Johan Kleven (1859–1944)

I motsetning til faren Gamle-Kleven, var Johan Kleven en lokal spellermann. Han spelte i lag og bryllup i bygda, men gikk ellers rundt som skomaker, og det var høgtid for Truls Ørpen når Kleven kom til gards med skomakerskreppa. Johan Kleven hadde godt lag med unger. Det gjeveste var når Kleven tok fram fela og spelte slåtter etter faren i pausene. Truls fikk prøve bågan mens Kleven prilla på fela. Johan Kleven ble Truls Ørpens første lærermester på fela. Truls var da i sjuårsalderen.

Kleven hadde lært hele repertoaret etter faren, og ble dermed den klart viktigste kilden for Ørpen. Omkring halvparten av Ørpens slåtteoppskrifter fra Krødsherad er etter Johan Kleven. Sammenliknet med Andres Vinna sitt spel, mente Ørpen at Kleven sine slåtter var enklere og mer rett fram.

Johan Kleven var ellers en god danser, og han var instruktør da de første kursa i kryllingspringar ble holdt på 1920-tallet, har danseren Øystein Heia fortalt.

Det er trykt 49 slåtteoppskrifter etter Johan Kleven i Hardingfeleverket.

Ole Gundersen (Haugen) Skogly (1866–1939)

Felemaker og spellermann. Lagde ca. 100 feler av god kvalitet. Han hadde slåtter etter Hans Hagen. Mora tralla slåtter. Ole Skogly var onkel til felemaker Bjarne Øen i Bø.

Slåttene etter Skogly er velforma og bærer preg av god estetisk sans.

Det er trykt 7 slåtteoppskrifter etter Ole Skogly i Hardingfeleverket.

Det er trykt 86 slåtteoppskrifter frå Krødsherad i Hardingfeleverket, alle ved Truls Ørpen.

/Per Åsmund Omholt

Karoline og Truls Ørpen. Foto: ukjent. Utlånt av Gunnar Ørpen.